

Conclusion. *The content of the publication was based on works on the history and culture of the eastern territories of the former Polish-Lithuanian Commonwealth, mostly by Lviv authors who either took their first steps in science or, like F. Ravita-Gavronsky, were not professional researchers of past. Therefore, according to the level of research and criticism published in the pages of the journal «Ruś», it could not compete with professional scientific periodicals. At the same time, the topics proposed for discussion on its pages did not find widespread support in Polish society.*

Key words: *scientific periodicals, journal «Ruś», Ukrainian studies, Polish historiography, F. Ravita-Gavronsky.*

Одержано редакцією 14.04.2021
Прийнято до публікації 29.06.2021

УДК 94 (477.46):378:6

DOI: 10.31651/2076-5908-2021-1-25-34

ЧУБИНА Тетяна Дмитрівна,

доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України
Orcid ID: 0000-0002-9383-3604
e-mail: chubina@ukr.net,

СПРКІНА Оксана Олексіївна,

кандидат історичних наук, доцент кафедри іноземних мов Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України
Orcid ID: 0000-0001-7932-0127
e-mail: ksenyasp@gmail.com,

КОРОТЯЄВ Сергій Іванович,

кандидат історичних наук, викладач-методист Черкаських територіальних курсів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності 2-ї категорії
Orcid ID: 0000-0002-0976-4694
e-mail: alesh2012@ukr.net

ІНЖЕНЕРНО-ТЕХНІЧНА ІНТЕЛІГЕНЦІЯ: ДЕФІНІЦІЇ ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

У статті досліджено поняття «інженерно-технічна інтелігенція». Розглянуто історію розвитку та еволюцію дефініцій в радянській та вітчизняній історіографії. Запропоновано власне визначення терміну.

Ключові слова: *інженер, інтелігенція, науково-технічна підготовка, кваліфікована розумова праця, професійні групи, спеціаліст, соціально-професійна група.*

Постановка проблеми. Стрімкий розвиток промисловості регіону Східної Європи привів до суттєвого зростання (а подекуди й появи) інженерно-технічної інтелігенції.

Вивчення інженерно-технічної інтелігенції як особливої соціально-професійної групи інтелігенції в світлі уваги сучасних вітчизняних дослідників до так званих малих соціальних груп має безперечний науковий інтерес. Однак тут дослідники стикаються з методологічною проблемою, пов'язаною з недостатньою розробкою соціально-професійної структури інтелігенції. У вітчизняній історіографії не лише не вироблені

достатньою мірою критерії приналежності до інженерно-технічної інтелігенції, але й не має єдиного сталого визначення для окреслення вказаної соціально-професійної групи. Найчастіше дослідники використовують терміни «виробничо-технічна інтелігенція», «інженерно-технічні працівники», «інженерно-технічний персонал», «технічна інтелігенція» і т.п. Ми вважаємо, що це не зовсім вірно, хоча не можна не погодитися з думкою одного з дослідників радянської технічної інтелігенції – О. В. Струченкова, який відмічав стилістичну зручність вживання всіх цих термінів [1, 130].

Мета дослідження полягає у дослідженні історії розвитку поняття «інженерно-технічна інтелігенція» в радянській і вітчизняній історіографії, та обґрунтуванні власного трактування дефініції.

Виклад основного матеріалу. Не дивлячись на велику кількість точок зору у визначенні поняття «інтелігенція», більшість з них зводиться до двох найпоширеніших позицій: етичної та соціологічної.

Згідно з першою, сформованою ще у ХІХ ст., під інтелігенцією розуміють так звану духовну еліту нації, «хранительку» загальнолюдських і національних цінностей, яка відрізняється від широких мас спеціалістів і від правлячої бюрократії. Згідно з другою, інтелігенція розглядається як масова соціально-професійна верства, основним критерієм приналежності до якої є заняття професійною розумовою працею. Більшість дослідників розглядає інтелігенцію саме з соціологічних позицій. Це обумовлено, у першу чергу, тим, що ця концепція істотно знижує рівень суб'єктивізму при визначенні критеріїв приналежності до категорії інтелігенції.

В основі більшості визначень терміну «інтелігенція» покладено категорію «розумова праця», яка характерна для цієї соціальної групи суспільства. Саме характер праці, на думку багатьох дослідників (як істориків, так і соціологів), є основним критерієм приналежності до інтелігенції. Однак заняття розумовою працею властиво не лише інтелігенції, але й службовцям. Вирішуючи питання розмежування цих соціальних груп суспільства, дослідники зробили спроби знайти професійні особливості в самому характері розумової праці, в результаті чого виникло питання про її критерії. Автори соціологічних праць щодо соціалістичного суспільства розглядають поняття «службовці» ширше, ніж «інтелігенція», розуміючи під ним людей, які зайняті не фізичною, а розумовою працею, і знаходяться на службі у державних організаціях і закладах, а також в апараті громадських організацій [2, 163].

У разі збігу соціальних меж цих двох верств суспільства інтелігенція виступає як своєрідна «вища ланка» службовців. Таким чином, «службовці», у вузькому розумінні цього слова, це верства людей, які зайняті розумовою працею, що залишилася за винятком інтелігенції. Саме у цьому розумінні найчастіше вживається цей термін. Відмінності між інтелігенцією та службовцями визначаються за рівнем кваліфікації. Службовці, на відміну від інтелігенції, зайняті менш кваліфікованою розумовою працею, якій меншою мірою властивий творчий характер. Цей вид праці, на думку деяких дослідників, не потребує тривалої спеціальної підготовки і спеціальної середньої освіти [2, 163; 3, 10].

Таким чином, визначальними стають освітній ценз і рівень кваліфікації, що знаходить своє відображення у визначеннях поняття «інтелігенція», які з'являються в науковій літературі. У працях істориків такий підхід не рідко критикувався, так як він не дозволяє чітко розмежовувати інтелігенцію із службовцями [4, 14–15; 5, 35; 6, 122–124].

Досвід соціологічного вивчення соціальної структури суспільства привів більшість дослідників до висновку про те, що інтелігенція є соціально-професійною групою, до якої відносяться люди, зайняті кваліфікованою розумовою працею у різних сферах суспільного життя, яка потребує вищої або середньої спеціальної освіти [7, 30]. У своїй праці ми використовуємо саме це визначення. Однак, варто відмітити, що в останнє десятиріччя в інтелігентознавстві намітилась тенденція по визнанню двоєдиної (дуалістичної) природи інтелігенції, що включає нерозривно пов'язані соціально-функціональні та культурно-особистісні критерії [7, 53; 8; 9]. Хоча ця точка зору безсумнівно має право на існування, однак, на наш погляд, у цілому подібний підхід веде до розмивання кордонів інтелігенції як соціальної верстви і створює ґрунт для суб'єктивних оцінок.

Якщо у визначенні терміну «інтелігенція» у рамках соціологічної концепції дослідники прийшли до формальної єдності, то трактування її професійної структури різні.

В радянській та російській історичній і соціологічній літературі найбільш розповсюдженими є членування інтелігенції як єдиної соціальної верстви за громадськими функціям, що виконуються нею. Наприклад, серед істориків такого принципу дотримувались Л. К. Єрман, В. Р. Лейкіна-Свірська, а серед соціологів – М. М. Руткевич, Р. О. Карапетян, В. Є. Вигдорчик та інші.

Л. К. Єрман у монографії, присвяченій інтелігенції в період першої російської революції, під час обробки даних Першого загального перепису населення 1897 р. згрупував інтелігенцію у три професійні верстви: 1) інтелігенція, зайнята у сфері матеріального виробництва; 2) інтелігенція, яка працює у галузі культури; 3) інтелігенція, яка служить у державному апараті, в апараті управління промисловістю і поміщицьким господарством [10, 8].

До верстви інтелігенції, зайнятої в матеріальному виробництві, автор включає інженерів та техніків, залізничних і поштово-телеграфних службовців, спеціалістів сільського господарства. До складу третьої категорії Л. К. Єрман відносить і офіцерський корпус. Тут слід звернути особливу увагу на те, що автор не проводить межі між службовцями та інтелігенцією і включає до останньої службовців нижчої ланки.

В. Р. Лейкіна-Свірська для дореволюційної інтелігенції виділяє такі функції: 1) професійно-кваліфіковане обслуговування матеріального виробництва; 2) медичне обслуговування; 3) навчання молоді; 4) ідеологічне обслуговування суспільства.

Функцію обслуговування потреб державної політичної надбудови автор не вважає у повній мірі приналежній інтелігенції, а схильна відносити її до функції державних службовців, яких «ніяк не можна зараховувати до складу інтелігенції» [4, 18–19]. Крім всього іншого, В. Р. Лейкіна-Свірська виокремлює ще таку групу інтелігенції, як діячі революційного руху, і відмічає, що діяльність цієї групи стоїть поза межами професійної діяльності інтелігенції [4, 20]. Виділення останньої вносить в кваліфікацію В. Р. Лейкіно-Свірської деякий дисбаланс, так як тут відбувається змішування професійної та соціальної градації інтелігенції.

Р. О. Карапетян підрозділяє інтелігенцію практично на ті ж групи, що і Л. К. Єрман. Однак, до інтелігенції, зайнятої у сфері матеріального виробництва, автор відносить і науково-технічну інтелігенцію, яку, в свою чергу, виходячи з характеру участі та ролі у виробництві, він підрозділяє на дві групи: 1) наукову; 2) виробничо-технічну. Справа в тому, що при градації по функціональному принципу, автор відносить наукову інтелігенцію до групи, пов'язаної зі сферою духовного виробництва. Таким чином, наукова інтелігенція у Р. О. Карапетяна не виступає як єдина професійна спільнота [3, 10].

М. М. Руткевич, на відміну від приведених вище градацій, виділяє лише дві достатньо великі групи інтелігенції: 1) зайняту у сфері матеріального виробництва (виробничу); 2) не пов'язану з матеріальним виробництвом. До останньої автор включає медичну, педагогічну, культурно-просвітницьку, художню, наукову, а також військову та адміністративну інтелігенцію [11, 20–21]. Ми вважаємо, що включення таких різних за своїми функціями загонів інтелігенції в одну групу не зовсім правомірно. Принаймні, адміністративну та військову інтелігенцію доцільніше розглядати як самостійні професійні спільноти.

У більшості, приведених нами схем, інженерно-технічна інтелігенція входить до складу великої групи спеціалістів, пов'язаних з матеріальним виробництвом, а управлінська розглядається як окрема група інтелігенції. Однак, при розгляді конкретних історичних праць, які так чи інакше пов'язані з інженерно-технічною інтелігенцією, доводиться стикатися з тим, що дослідники часто об'єднують ці загони інтелігенції.

Таким чином, настав час розглянути, в якому контексті розглядається технічна інтелігенція в історіографії і яких спеціалістів «на практиці» включають дослідники в цю категорію.

У вітчизняному інтелігентознавстві інженерно-технічній інтелігенції приділялось не так багато уваги, як іншим професійним групам інтелігенції, наприклад художній. Важко

сказати з чим це пов'язано, тим більше, якщо враховувати ту обставину, що саме цю групу інтелігенції деякі дослідники називали однією із найчисленніших (принаймні, у соціалістичному суспільстві) [3, 45]. Наукові розвідки, в яких так чи інакше зачіпались питання, пов'язані з інженерно-технічною інтелігенцією, з'явилися у 1930-ті рр. Об'єктом дослідження в них виступала інтелігенція в цілому, без її розділення за професійними групами. Авторами цих робіт були не історики, а партійні та господарчі працівники. Не зважаючи на те, що більшість цих текстів не мало наукового характеру, деякі з них, такі як, наприклад, робота А. Бейліна «Кадри спеціалістів в СРСР» до тепер не втратили своєї значимості і широко використовуються дослідниками. Однак, слід відмітити, що в сучасних умовах зазначена робота є не стільки історіографічним джерелом, скільки довідковим, так як містить великий масив статистичної інформації [12].

У 1940-і рр. ситуація в історіографії практично не змінилась. Збільшення інтересу дослідників до проблем інтелігенції в цілому і до вивчення різних професійних груп цієї суспільної верстви характерно для 50-х рр. ХХ ст. Саме у цей період інженерно-технічна інтелігенція вперше стає самостійним об'єктом дослідження. Її вивчення в 1950-ті рр. проходило в основному на рівні дисертаційних робіт, хронологічні рамки більшості із яких відносились до періоду перших п'ятирічок [13–16].

Пріоритетною темою тут стає вивчення ролі КПРС у формуванні нової соціалістичної інженерно-технічної інтелігенції. У зв'язку з цим, автори зачіпали питання, пов'язані з реконструкцією системи вищої та середньої технічної освіти, з соціальним і професійним складом інженерно-технічної інтелігенції, розглядали шляхи поповнення цієї соціально-професійної верстви з інших професійних груп радянського суспільства. Автори приділяли велику увагу проблемам «саботажу та шкідництва на виробництві» та боротьбі радянського уряду з цими явищами. Не дивлячись на те, що окремі дослідження ролі комуністичної партії в становленні та формуванні соціалістичної інтелігенції мали місце ще в 1980-ті рр. приблизно з 70-х рр. ХХ ст. це питання у працях дослідників поступово почало відходити на другий план. У цей період починають розширятися хронологічні рамки досліджень, розглядаються різні аспекти становлення радянської технічної інтелігенції (такі як підготовка жіночих інженерно-технічних кадрів) і регіональні особливості цього процесу [17–20].

Дослідження, присвячені формуванню цієї професійної верстви радянської інтелігенції, продовжують з'являтися і зараз, але, в основному, на рівні дисертаційних досліджень [20–21]. У 1960-ті рр. радянські історики звернулись до проблеми залучення буржуазних спеціалістів до соціалістичного будівництва. Важливу роль тут відігравали роботи С. О. Федюкіна [22–23]. У своїх працях під буржуазними спеціалістами він мав на увазі стару дореволюційну технічну інтелігенцію, і в першу чергу, інженерів і техніків, зайнятих у виробництві.

Крім того, буржуазними спеціалістами С. О. Федюкін називав видатних представників науки, які перейшли на бік радянської влади. Автор розглядав шлях, який пройшла дореволюційна інтелігенція «від саботажу та невизнання Радянською владою до активної участі в радянському будівництві» [23, 12]. Окрім уже перерахованих питань, у вітчизняній історіографії деяке висвітлення отримало питання взаємовідносин виробничо-технічної інтелігенції та робітничого класу [24; 25, 130–137].

У 90-ті рр. ХХ ст. поряд з уже розглянутими нами проблемами дослідники звернули увагу на долю інтелігенції, у тому числі й інженерно-технічну, у світлі політичних репресій 30-х рр. ХХ ст. [26–27].

У цей же час І. О. Гараєвською робиться спроба висвітлення історії інженерно-технічної інтелігенції з кінця ХІХ ст. до кінця 30-х рр. ХХ ст. [28]. Вибір автором саме цих хронологічних рамок дослідження, на наш погляд, не є випадковим. Саме з кінця ХІХ ст. про інженерно-технічну інтелігенцію можна говорити як про масову професійну групу, а з кінця 30-х рр. ХХ ст., на думку багатьох дослідників, завершується процес формування соціалістичної інтелігенції.

Інженерно-технічна інтелігенція ХІХ ст. – початку ХХ ст. як самостійний об'єкт дослідження практично не розглядалась. На наш погляд, це пов'язано із загальним станом

історіографії інтелігенції та станом науково-технічного прогресу. Серед нечисленних досліджень про інтелігенцію періоду, що розглядається, можна виділити праці В. Р. Лейкіної-Свірської, Л. Є. Єрмана та О. М. Знаменського [4–5; 10; 29]. Л. Є. Єрман і О. М. Знаменський розглядали російську інтелігенцію в період першої російської революції та напередодні Жовтневої революції відповідно. До завдань дослідників не входив детальний аналіз окремих професійних груп інтелігенції, і питання, пов'язані з соціально-професійною градацією цієї суспільної верстви, зачіпались ними лише з точки зору її чисельності.

В. Р. Лейкіна-Свірська, розглядаючи інтелігенцію за професійними групами, приділила велику увагу технічній інтелігенції. Авторка, розглядаючи технічних спеціалістів як професійні кадри, що обслуговують матеріальне виробництво, акцентувала увагу, у першу чергу, на становлення та розвиток системи технічної освіти в дореволюційній Росії. Поряд з навчальними закладами, що готували інженерів для різних галузей промисловості, включаючи підприємства транспорту та зв'язку, авторка розглядала і спеціалізовані військові навчальні заклади, такі, як Михайлівська артилерійська та Миколаївська інженерна академії, вище Морське училище при Морському корпусі та вище Морське інженерне училище в Кронштадті, прирівнюючи їх випускників до технічної інтелігенції [5, 17]. Більше того, поряд з уже перерахованими спеціалістами В. Р. Лейкіна-Свірська до категорії технічної інтелігенції відносила спеціалістів у галузі сільського та лісного господарства [4, 123–127]. Таким чином, В. Р. Лейкіна-Свірська одна з небагатьох визнає, що поняття «інженерно-технічна інтелігенція» включає не лише цивільних фахівців, зайнятих у промисловому виробництві, але й військових інженерів та спеціалістів у галузі сільського господарства, тобто спеціалістів, зайнятих у матеріальному виробництві в широкому сенсі цього слова.

У роботах, присвячених технічній інтелігенції, більшість авторів не дають визначення терміну, який використовують для позначення цієї професійної групи. Нами виявлено лише два достатньо чіткі формулювання, одне з яких відноситься до виробничо-технічної інтелігенції і наведено соціологами С. А. Кугелем і В. А. Устіною, а друге – до інженерно-технічної, автором якого є історик М. В. Зелев. Так, С. А. Кугель і В. А. Устінова, визначаючи місце та роль виробничо-технічної інтелігенції в соціальній структурі радянського суспільства, відмічають, що ця група інтелігенції відрізняється від інших функціональним змістом праці, його зв'язком з вирішенням практичних завдань щодо забезпечення практичного ходу виробництва, сферою застосування цієї праці, роллю, яку грає ця група в циклі «наука – техніка – виробництво». На основі цього автори визначають виробничо-технічну інтелігенцію «як одну із категорій працівників розумової праці, представлену спеціалістами, професійно зайнятими в матеріальному виробництві висококваліфікованою розумовою працею по управлінню, технічно-економічному обслуговуванню та науково-технічній підготовці виробництва безпосередньо в сфері матеріального виробництва» [30].

Визначення інженерно-технічної інтелігенції, яке дає в своєму дисертаційному дослідженні М. В. Зелев, у цілому несе в собі те саме смислове навантаження, що і визначення виробничо-технічної інтелігенції. Цю категорію інтелігенції автор розглядає як соціальну групу, професійно зайняту кваліфікованою розумовою працею з організації та експлуатації виробництва, що вимагає вищої та середньої технічної освіти [20, 2]. Відмінністю є лише те, що М. В. Зелев вводить освітній ценз як додатковий критерій приналежності до інженерно-технічної інтелігенції. Таким чином, якщо виходити із наведених нами визначень, то можна констатувати, що поняття «виробничо-технічна інтелігенція» та «інженерно-технічна інтелігенція» є ідентичними. Саме так їх і розглядає більшість авторів. До цих категорій традиційно включають інженерів і техніків, а також практиків – людей, які виконують роботу дипломованих спеціалістів на основі практичного досвіду та не мають вищої та середньої освіти. Не дивлячись на те, що питання про включення чи не включення практиків до складу інтелігенції в цілому доволі дискусійний, віднесення їх до інженерно-технічної інтелігенції обумовлено історично. Це пов'язано з тим, що аж до кінця 30-х рр. ХХ ст. народне господарство країни відчувало гостру нестачу дипломованих спеціалістів у цій галузі, що неминуче вело до їх заміщення на посадах, які

вимагали спеціальної освіти, особами, що не мали такої, але володіли достатнім рівнем практичних знань. Виключення практиків з числа інженерно-технічної інтелігенції у цьому випадку приведе до різкого зниження чисельності інженерно-технічної інтелігенції в цілому і відобразиться на якості досліджень у цій галузі.

Нерідко до складу практиків, а відповідно і до складу інженерно-технічної інтелігенції, включають керівників підприємств та їх виробничих об'єднань [17, 4]. На наш погляд такий підхід не зовсім обґрунтований. Схожість інженерно-технічної інтелігенції та керівників підприємств або, іншими словами, управлінської або адміністративно-господарської інтелігенції в тому, що обидві ці професійні групи зайняті у сфері управління матеріальним виробництвом. Для управлінської інтелігенції ця функція є головною, якщо не єдиною, а функції інженерно-технічної інтелігенції на цьому не вичерпуються. Крім функції по управлінню виробництвом, інженерно-технічна інтелігенція виконує функцію із забезпечення його експлуатації. Багато дослідників при вивченні інженерно-технічної інтелігенції зупиняються лише на цих сферах діяльності вказаної професійної групи, не беручи до уваги головну і виняткову функцію інженерної діяльності – інтелектуальне забезпечення процесу створення техніки, тобто її розробку.

НТР приводить до спеціалізації інженерно-технічної інтелігенції по функціям, що виконуються нею, і зростанню частки дослідницької та конструкторської праці, що веде до збільшення чисельності розробників техніки, конструкторів і проектувальників в загальній масі представників інженерно-технічної інтелігенції [31].

Під час вивчення інженерно-технічної інтелігенції як соціально-професійної групи, дослідники, в основному, розглядають лише цивільних фахівців і не включають до її складу військових інженерів і техніків. У більшості випадків такий стан обумовлений уже згаданою раніше проблемою розрізнення службовців та інтелігенції. Військовослужбовці або виокремлюються дослідниками в окрему групу інтелігенції, або вводяться до категорії управлінської інтелігенції, або взагалі виключаються зі складу інтелігенції. Останньої точки зору дотримувались В. Р. Лейкіна-Свірська та О. М. Знаменський, які вважали, що офіцерство, як, зрештою, і чиновництво з духовенством, не повинно зараховуватися до інтелігенції, так як воно є лише «гвинтиком» державної машини [5, 34–35; 29, 7]. Не беручи до уваги весь офіцерський корпус, як заперечення відмітимо, що, принаймні, військові інженери та техніки не лише мають високий освітній ценз, що дозволяє їм увійти до категорії інтелігенції, але й по суті своєї діяльності виконують ті ж функції, що і їх цивільні колеги. Таким чином, ми маємо повну підставу включити цю категорію спеціалістів до складу інженерно-технічної інтелігенції.

Що стосується промислово-технічної інтелігенції, то, не дивлячись на те, що, в основному, до цієї категорії дослідники відносять лише інженерів, техніків і науково-технічних працівників, деякі з них, наприклад Г. Г. Халіулін [25], розглядають цю професійну групу ширше, включаючи до неї спеціалістів, зайнятих у плануванні, організації та охороні праці, працівників економічних, фінансових, обліково-статистичних та інших служб, що забезпечують виробничу діяльність. Ми вважаємо, що саме таке широке розуміння категорії виробничо-технічної інтелігенції є найбільш прийнятною.

Висновки. Отже, як визначення інженерно-технічної інтелігенції ми пропонуємо наступне: інженерно-технічна інтелігенція – соціально-професійна група, зайнята кваліфікованою розумовою працею з технічного управління, експлуатації та науково-технічної підготовки виробництва у сфері матеріального виробництва, що потребує вищої або середньої технічної освіти.

Список використаної літератури

1. Струченков О. В. Інженерно-технічна інтелігенція Донбасу (кінець 1920-х – 1930-і роки) : формування, умови життя, діяльність : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Струченков Олександр Вікторович ; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2008. – 277 с.
2. Классы, социальные слои и группы в СССР / АН СССР ; Ин-т философии ; [Отв. ред. Ц. А. Степанян, В. С. Семенов]. – Москва : Наука, 1968. – 163 с.
3. Карапетян О. Р. Интеллигенция в социальной структуре общества / О. Р. Карапетян. – Москва : [б. в.], 1974.

4. Лейкина-Свирская В. Р. Интеллигенция в России во второй половине XIX века / В. Р. Лейкина-Свирская. – Москва : Мысль, 1971. – 368 с.
5. Лейкина-Свирская В. Р. Русская интеллигенция в 1900–1917 годах. / В. Р. Лейкина-Свирская. – Москва : Мысль, 1981. – 285 с.
6. Ушаков А. В. Вопросы состава дореволюционной российской интеллигенции в отечественной историографии / А. В. Ушаков // Российская интеллигенция в отечественной и зарубежной историографии. – Иваново : [б. в.], 1995. – С. 122–124.
7. Олейник О. Ю. Советская интеллигенция в 30-е годы (теоретико-методологический и историографический аспекты) / О. Ю. Олейник. – Иваново : [б. в.], 1997. – С. 30–53.
8. Бессонов Б. Н. Интеллигенция и власть / Б. Н. Бессонов // Интеллигенция и власть. – Москва : [б. в.], 1992.
9. Наумова Т. Н. Интеллигенция и пути развития российского общества / Т. Н. Наумова // Социологические исследования. – 1995. – №3. – С. 39–46.
10. Ерман Л. К. Интеллигенция в первой русской революции / Л. К. Ерман. – Москва : Наука, 1966. – 373 с.
11. Руткевич М. Н. Интеллигенция в развитом социалистическом обществе / М. Н. Руткевич. – Москва : [б. в.], 1977. – С. 20–21.
12. Бейлин А. Е. Кадры специалистов в СССР / А. Е. Бейлин. – Москва : [б. в.], 1935. – 221 с.
13. Бармин И. П. Борьба партии Ленина-Сталина за подготовку инженерно-технических кадров для промышленности в первой сталинской пятилетке : дисс. ... канд. ист. наук / И. П. Бармин. – Москва, 1950.
14. Лутченко А. И. Борьба партии и Советского государства за подготовку своей производственно-технической интеллигенции в первой пятилетке : дисс. ... канд. ист. наук / А. И. Лутченко. – Л., 1950.
15. Сандин Г. А. Ленинградские большевики в борьбе за создание советской производственно-технической интеллигенции в годы первой сталинской пятилетки : дисс. ... канд. ист. наук / Г. А. Сандин. – Л., 1952.
16. Федулов С. М. Борьба коммунистической партии Советского Союза за подготовку кадров советской технической интеллигенции и значение этой борьбы для выполнения первого пятилетнего плана и укрепления обороны страны : дисс. ... канд. ист. наук / С. М. Федулов. – Москва, 1954.
17. Василевская Н. В. Формирование производственно-технической интеллигенции БССР. 1921–1941 / Н. В. Василевская ; АН БССР, Ин-т истории ; науч. ред. Е. И. Марченко. – Минск : Навука і тэхніка, 1986. – 157 с.
18. Волков В. С. Из опыта идейно-политической работы партии среди технической интеллигенции (1928–1937 гг.) / В. С. Волков // Учен. зап. Ленингр. гос. пед. ин-та им. А. И. Герцена. Общественные науки. – Великие Луки : [б. в.], 1969. – Т. 327. – С. 60–81.
19. Заузолков Ф. Н. Коммунистическая партия – организатор создания научной и производственно-технической интеллигенции СССР / Ф. Н. Заузолков. – Москва : изд-во Моск. ун-та, 1973. – 127 с.
20. Зелев М. В. Инженерно-техническая интеллигенция Среднего Поволжья в 1928–1941 гг. : дисс. ... канд. ист. наук : спец. 07.00.02 «Отечественная история» / Зелев Михаил Владимирович ; Пензенский госуд. пед. ун-т им. В. Г. Белинского. – Пенза, 2001. – 282 с.
21. Радченко А. Н. Формирование и развитие технической интеллигенции Чувашской АССР в 1920–1991 гг. : автореф. дисс. на соискание науч. степени канд. ист. наук / А. Н. Радченко. – Чебоксары, 2000. – 19 с.
22. Федюкин С. А. Привлечение буржуазной технической интеллигенции к социалистическому строительству в СССР / С. А. Федюкин ; Акад. обществ. наук при ЦК КПСС ; кафедра истории советского об-ва. – Москва : изд-во ВПШ и АОН, 1960. – 87 с.
23. Федюкин С. А. Советская власть и буржуазные специалисты / С. А. Федюкин. – Москва : Мысль, 1965. – 255 с.
24. Гербач В. В. КПСС – организатор сотрудничества рабочего класса со старой технической интеллигенцией / В. В. Гербач. – Москва : изд-во МГУ, 1980. – 124 с.
25. Халиулин Г. Г. Производственно-техническая интеллигенция и рабочие : проблема социально-классовых отношений / Г. Г. Халиулин // Интеллигенция в советском обществе. – Кемерово : [б. в.], 1993. – С. 130–137.
26. Киселев Л. И. Деятельность партийных организаций Западной Сибири по укреплению высшей технической школы и совершенствованию системы подготовки инженерных кадров (1966–1970 гг.) : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. ист. наук / Л. И. Киселев. – Томск, 1974. – 23 с.

27. Куманев В. А. 30-е годы в судьбах отечественной интеллигенции / В. А. Куманев. – Москва : Наука, 1991. – 295 с.
28. Гараевская И. А. Российская инженерно-техническая интеллигенция (конец XIX – 30-е годы XX века) : краткий исторический очерк / И. А. Гараевская. – Москва : [б. в.], 1992.
29. Знаменский О. Н. Интеллигенция накануне Великого Октября (февраль – октябрь 1917 г.) / О. Н. Знаменский. – Л. : Наука, Ленингр. отд-ние, 1988. – 349 с.
30. Кугель С. А. Место и роль производственно-технической интеллигенции в социальной структуре советского общества / С. А. Кугель, В. А. Устинова // Профессиональные отряды интеллигенции. – Москва [б. в.], 1985. – С. 14–21.
31. Кугель С. А. Техническая интеллигенция и тенденции ее развития / С. А. Кугель // Классы, социальные слои и группы в СССР. – Москва : [б. в.], 1968. – С. 172–173.

References

1. Struchenkov, O. V. (2008) *Engineering and Technical Intelligentsia of Donbas (late 1920s–1930s): Formation, Living Conditions, Activities*. (Unpublished Doctoral dissertation.). Donetskyyi natsionalnyi un-t, Donetsk (in Ukr.).
2. Stepanyan, Ts. A., Semenov, V. S. (Eds.). (1968). *Classes, Social Strata and Groups in the USSR*. USSR Academy of Sciences; Institute of Philosophy; Moscow: Nauka. (in Russ.).
3. Karapetyan, O. R. (1974). *Intelligentsia in the Social Structure of Society*. Moscow (in Russ.).
4. Leikina-Svirskaya, V. R. (1971). *Intelligentsia in Russia in the Second Half of the XIX Century*. Moscow: Mysl. (in Russ.).
5. Leikina-Svirskaya, V. R. (1981). *Russian Intelligentsia in the 1900s–1917s*. Moscow (in Russ.).
6. Ushakov, A. V. (1995). Questions of the Composition of the Pre-Revolutionary Russian Intelligentsia in Russian Historiography. *Rossijskaya intelligenciya v otechestvennoj i zarubezhnoj istoriografii (Russian Intelligentsia in Russian and Foreign historiography)*. Ivanovo: [b. v.]. (in Russ.).
7. Oleinik, O. Ju. (1997). Soviet Intelligentsia in the 30s (Theoretical, Methodological and Historiographical Aspects). Ivanovo: [b. v.]. (in Russ.).
8. Bessonov, B. N. (1992). *Intelligentsia and Power*. Moscow: [b. v.]. (in Russ.).
9. Naumova, T. N. (1995). Intelligentsia and Ways of Development of Russian Society. *Sociologicheskie issledovaniya (Sociological research)*, №3. (in Russ.).
10. Yerman, L. K. (1966). *Intelligentsia in the First Russian Revolution*. Moscow: Nauka. (in Russ.).
11. Rutkevich, M. N. (1977). *Intelligentsia in a Developed Socialist Society*. Moscow: [b. v.]. (in Russ.).
12. Beilin, A. Je. (1935). *Personnel of Specialists in the USSR*. Moscow: [b. v.]. (in Russ.).
13. Barmin, I. P. (1950). *The Struggle of the Lenin-Stalin Party for the Training of Engineering and Technical Personnel for Industry in the First Stalinist Five-Year Plan*. (Unpublished Doctoral dissertation.). Moscow. (in Russ.).
14. Lutchenko, A. I. (1950). *The Struggle of the Party and the Soviet State for the Training of their Industrial and Technical Intelligentsia in the First Five-Year Plan*. (Unpublished Doctoral dissertation.). Leningrad. (in Russ.).
15. Sandin, G. A. (1952). *The Leningrad Bolsheviks in the Struggle for the Creation of the Soviet Industrial and Technical Intelligentsia during the First Stalinist Five-Year Plan*. (Unpublished Doctoral dissertation.). Leningrad. (in Russ.).
16. Fedulov, S. M. (1954). *The struggle of the Communist Party of the Soviet Union for the Training of Personnel of the Soviet Technical Intelligentsia and the Significance of this Struggle for the Implementation of the First Five-Year Plan and the Strengthening of the Country's Defense*. (Unpublished Doctoral dissertation.). Moscow. (in Russ.).
17. Vasilevskaya, N. V. (1986). *Formation of the Industrial and Technical Intelligentsia of the BSSR. 1921–1941*. Minsk: Navuka i tehnika; AN BSSR, In-t istorii. (in Russ.).
18. Volkov, V. S. (1969). From the Experience of the Ideological and Political Work of the Party among the Technical Intelligentsia (1928–1937 гг.). *Uchen. zap. Leningr. gos. ped. in-ta im. A. I. Gercena. Obshchestvennye nauki. (Scientific notes of the Leningrad State Pedagogical Institute named after A. I. Herzen. Social Sciences)*. Velikiye Luki: [b. v.], T. 327. (in Russ.).
19. Zauzolkov, F. N. (1973). *The Communist Party – the Organizer of the Creation of the Scientific and Industrial and Technical Intelligentsia of the USSR*. Moscow: izd-vo Mosk. un-ta. (in Russ.).
20. Zelev, M. V. (2001). *The Engineering and Technical Intelligentsia of the Middle Volga Region in 1928–1941 years*. (Unpublished Doctoral dissertation.). Penza: Penzenskij gosud. ped. un-t im. V. G. Belinskogo. (in Russ.).
21. Radchenko, A. N. (2000). *Formation and Development of the Technical Intelligentsia of the Chuvash ASSR in 1920–1991 years*. (Unpublished Doctoral dissertation.). Cheboksary. (in Russ.).

22. Fedyukin, S. A. (1960). *Involvement of the Bourgeois Technical Intelligentsia in Socialist Construction in the USSR*. Moscow: izd-vo VPSH i AON. (in Russ.).
23. Fedyukin, S. A. (1960). *Soviet Power and Bourgeois Specialists*. Moscow: Mysl. (in Russ.).
24. Gerbach, V. V. (1980). *The CPSU is the Organizer of Cooperation between the Working Class and the Old Technical Intelligentsia*. Moscow: izd-vo MGU. (in Russ.).
25. Khaliulin, G. G. (1993). Industrial and Technical Intelligentsia and Workers: the Problem of Social and Class Relations. *Intelligenciya v sovetskom obshestve (Intelligentsia in the Soviet Society)*. Kemerovo. (in Russ.).
26. Kiselev, L. I. (1974). *Activities of Party Organizations in Western Siberia to Strengthen the Higher Technical School and Improve the System of Training Engineering Personnel (1966–1970)*. (Unpublished Doctoral dissertation.). Tomsk. (in Russ.).
27. Kumanev, V. A. (1991). *The 30s in the Fate of the Intelligentsia in the USSR*. Moscow (in Russ.).
28. Garayevskaya I. A. (1992). *Russian Engineering and Technical Intelligentsia (late XIX Century – the 30s of the XX Century): a Brief Historical Sketch*. Moscow: [b. v.]. (in Russ.).
29. Znamenskii, O. N. (1988). *The Intelligentsia on the Eve of the Great October (February – October 1917)*. L.: Nauka, Leningrad. otd-niie. (in Russ.).
30. Kugel, S. A., Ustinova, V. A. (1985). The Place and Role of the Industrial and Technical Intelligentsia in the Social Structure of Soviet Society. *Professionalnye otryady intelligencii (Professional detachments of the intelligentsia)*. Moscow: [b. v.]. (in Russ.).
31. Kugel, S. A. (1968). Technical Intelligentsia and its Development Trends. *Klasy, socialnye sloi i gruppy v SSSR (Classes, social strata and groups in the USSR)*. Moscow: [b. v.]. (in Russ.).

CHUBINA Tatiana, Doctor of Historical Sciences, Professor, Head of the Department of Social Sciences of the Cherkasy Institute of Fire Safety named after the Heroes of Chernobyl of the National University of Civil Defense of Ukraine,

e-mail: chubina@ukr.net,

SPIRKINA Oksana, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages of the Cherkasy Institute of Fire Safety named after the Heroes of Chernobyl of the National University of Civil Defense of Ukraine,

e-mail: ksenyasp@gmail.com,

KOROTIAIEV Serhiy, Candidate of Historical Sciences, Lecturer-Methodist of Cherkasy Territorial Courses of Civil Defense and Life Safety of the 2nd category,

e-mail: alesh2012@ukr.net

ENGINEERING AND TECHNICAL INTELLIGENCE: DEFINITIONS AND HISTORIOGRAPHY OF RESEARCH

Abstract. Introduction. *The rapid development of the region's industry has led to the expansion (and sometimes the emergence) of the region's engineering and technical intelligentsia.*

The study of the engineering and technical intelligentsia as a special socio-professional group of intellectuals in the light of the attention of modern domestic researchers to the so-called small social groups is of undoubted scientific interest. However, researchers face a methodological problem associated with insufficient development of the social and professional structure of the intelligentsia. In Ukrainian historiography, the criteria for belonging to the engineering and technical intelligentsia are not sufficiently developed and it also does not have a single term that would mean this social and professional group. In most cases, researchers use the terms «industrial and technical intelligentsia», «engineering and technical workers», «engineering and technical personnel», «technical intelligentsia», etc. We believe that this is not entirely true, although it is impossible not to agree with the opinion of one of the researchers of the Soviet technical intelligentsia – O. V. Struchenkov, who noted the stylistic convenience of using all these terms.

The purpose of the research is to study the history of the development of the concept of «engineering and technical intelligentsia» in Soviet and Ukrainian historiography and put forward its own interpretation of the definition.

Methods. *The leading approach of this article is an interdisciplinary one. The conceptual apparatus of this scientific work is characterized by the usage of terms and categories both traditionally historical and borrowed from other contiguous sciences (sociology, culture study and others).*

Results. *Despite the large number of points of view in the definition of the concept of «intelligentsia», most of them are reduced to the two largest ones: ethical and sociological.*

According to the first point of view, formed before the revolution, the intelligentsia is understood as the so-called spiritual elite of the nation, the «guardian» of universal and national values, which differs

from the broad masses of specialists and from the ruling bureaucracy. According to the second one, the intelligentsia is considered as a mass social and professional stratum, the main criterion for belonging to which is the occupation of professional intellectual work. Most researchers consider the intelligentsia from a sociological perspective. This concept significantly reduces the level of subjectivism in determining the criteria for belonging to the category of intelligentsia.

Most definitions of the term «intelligentsia» are based on the category of «intellectual work», which is characteristic of this social group of society. According to a great number of researchers, the main criterion for belonging to the intelligentsia is the nature of work. However, the occupation of intellectual work is characteristic not only of the intelligentsia, but also of employees. Solving the issue of distinguishing these social groups of society, researchers made attempts to find professional features in the very nature of knowledge work, as a result of which the question of its criteria arose.

The authors of sociological works in relation to socialist society consider the concept of «employees» more broadly than «intellectuals», understanding by it people who are engaged not in physical, but in mental work, and are in the service of state organizations and institutions, as well as in the apparatus of public organizations. If the social boundaries of these two strata of society coincide, the intelligentsia acts as a kind of «top level» of employees. Thus, «employees», in the narrow sense of the word, are layers of people who are engaged in intellectual work, which remains minus the intelligentsia. This term is most often used in this sense. The differences between intellectuals and employees are determined by their level of qualification. Employees, unlike the intelligentsia, are engaged in less qualified intellectual work, which is less creative in nature. This type of work, according to some researchers, does not require long-term special training and special secondary education.

Thus, the educational qualification and qualification level become decisive, which is reflected in the definitions of the concept of «intelligentsia» that appear in the scientific literature. In the scientific works of historians, this approach has often been criticized, since it does not allow us to clearly distinguish the intelligentsia from employees.

Originality. The new definition of the concept «engineering and technical intelligentsia» was offered.

Conclusion. So, as a definition of engineering and technical intelligentsia, we offer the following: engineering and technical intelligentsia is a social and professional group engaged in qualified intellectual work in technical management, operation and scientific and technical preparation of production in the field of material production, which requires higher or secondary technical education.

Key words: engineer, intelligentsia, scientific and technical training, skilled mental work, professional groups, specialist, socio-professional group

Одержано редакцією 22.03.2021
Прийнято до публікації 29.06.2021

УДК 930,1 (477) «2014/2020»
DOI: 10.31651/2076-5908-2021-1-34-42

СТРИЛЕЦЬ Василь Васильович,
доктор історичних наук, професор
професор кафедри міжнародних
відносин і суспільних наук
Національного університету
біоресурсів і природокористування
України
Orcid ID: 0000-0001-7790-5789
e-mail: striletsv22@gmail.com

ВІДОБРАЖЕННЯ РОСІЙСЬКОЇ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ В ОНЛАЙН-ЕНЦИКЛОПЕДІЇ «ВІКІПЕДІЯ»

У статті розглядається відображення російської збройної агресії проти України в різних мовних розділах загальнодоступної вільної багатомовної онлайн-енциклопедії «Вікіпедія». Історіографічний аналіз цієї тематики, що включає анексію Криму Російською Федерацією та війну на сході України, поєднано з медіазнавчим дослідженням впливу політичних та ідеологічних чинників на зміст відповідних статей «Вікіпедії».

Ключові слова: онлайн-енциклопедія «Вікіпедія», Євромайдан, проросійські протести в Україні, сепаратистські виступи в Україні, окупація Криму, війна на Донбасі, російська збройна агресія проти України.